https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.13

УДК 342.7 UDC

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГЕНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ганна КРУШЕЛЬНИЦЬКА

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

LEGAL PRINCIPLES OF GENETIC SECURITY AS A COMPONENT OF UKRAINE'S NATIONAL SECURITY

Hanna KRUSHELNYTSKA

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Senior Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0001-9934-6973

Стаття присвячена дослідженню генетичної безпеки як складової національної безпеки України. У статті окреслено актуальність обраної теми, що обумовлена появою нових загроз для генома людини. Зокрема, розвиток біомедичних технологій у сфері генетики та геноміки зробив можливим втручання у генетичну структуру людини, що може спричинити негативні мутації в геномі не лише нині існуючих, але й майбутніх поколінь. Авторкою проаналізовано стан наукових досліджень у сфері правового регулювання генетичної безпеки та виявлено, що останнім часом цій темі науковцями-правниками приділено мало уваги, що потребує її подальшої розробки. Під час наукового дослідження авторкою використано діалектичний, формально-юридичний, прогностичний методи, а також метод аналізу і синтезу, що дозволило всебічно розглянути правове забезпечення генетичної безпеки.

У статті досліджено поняття національної безпеки у контексті захищеності національних інтересів, серед яких особливе місце займає громадське здоров'я. У зв'язку із цим проаналізовано поняття та зміст біологічної безпеки як складової екологічної безпеки, оскільки стан здоров'я населення прямо залежить від стану навколишнього середовища.

Встановлено, що серед завдань

The article is devoted to the study of genetic security as a component of the national security of Ukraine. The article outlines the relevance of the chosen topic, which is due to the emergence of new threats to the human genome. In particular, the development of biomedical technologies in the field of genetics and genomics has made it possible to interfere with the genetic structure of a person, which can cause negative mutations in the genome of not only the current, but also future generations. The author analyzed the state of scientific research in the field of legal regulation of genetic security and found that recently this topic has been given little attention by legal scholars, which requires its further development. During the scientific research, the author used dialectical, formal-legal, prognostic methods, as well as the method of analysis and synthesis, which allowed for a comprehensive consideration of the legal provision of genetic security.

The article examines the concept of national security in the context of the protection of national interests, among which public health occupies a special place. In this regard, the concept and content of biological safety as a component of environmental safety is analyzed, since the health of the population directly depends on the state of the environment. It

біобезпеки є запобігання біологічним загрозам, які можуть спричинити генетичні мутації, що відповідно негативно вплинуть на стан здоров'я людини та популяції у перспективі. Водночас, зважаючи на секторальний характер біобезпеки, видається необхідним виокремити у її системі генетичну безпеку.

У статті здійснено аналіз міжнародних норм, спрямованих на забезпечення генетичної безпеки, що вказують вектор розвитку національних законодавств в означеній сфері. Також авторкою досліджено стан правового регулювання генетичної безпеки в Україні. Виявлено, що незважаючи на наростаючі генетичні загрози, держава не поспішає на них реагувати. Відзначено необхідність розробки проекту закону про генетичну безпеку, який забезпечить управління генетичними ресурсами людини, унормує систему генетичного моніторингу, а також визначить засади надання медико-генетичної допомоги населенню. Підкреслено, що важливим елементом удосконалення нормативного забезпечення генетичної безпеки є узгодження публічно-правового та приватноправового регулювання шляхом закріплення у ЦК України біогенетичних прав людини, що спрямовані на забезпечення генетичної недоторканності фізичної особи.

Ключові слова: національні інтереси, національна безпека, біологічна безпека, генетична безпека, державне регулювання, охорона здоров'я, геном людини, біомедичні технології.

is established that among the tasks of biosafety is the prevention of biological threats that can cause genetic mutations, which will accordingly negatively affect the health of humans and the population in the future. At the same time, given the sectoral nature of biosafety, it seems necessary to single out genetic safety in its system.

The article analyzes international norms aimed at ensuring genetic safety, which indicate the vector of development of national legislation in this area. The author also studied the state of legal regulation of genetic safety in Ukraine. It was found that despite the growing genetic threats, the state is in no hurry to respond to them. The need to develop a draft law on genetic safety, which will ensure the management of human genetic resources, normalize the system of genetic monitoring and determine the principles of providing medical and genetic assistance to the population, is noted. It is noted that an important element of improving the regulatory provision of genetic safety is the harmonization of public law and private law regulation by enshrining biogenetic rights in the Civil Code of Ukraine, aimed at ensuring the genetic integrity of an individual.

Keywords: national interests, national security, biological security, genetic security, government regulation, health care, human genome, biomedical technologies.

Статтю підготовлено у межах виконання теми фундаментальних наукових досліджень «Теоретико-прикладні засади модернізації приватноправового забезпечення національних інтересів України в умовах трансформації міжнародного правопорядку» (номер державної реєстрації 0126U000090).

Актуальність теми дослідження. Необхідність виокремлення генетичної безпеки в межах національної безпеки України обумовлена виникненням нових викликів, що з'явилися у результаті розвитку новітніх біомедичних технологій, зокрема генної інженерії та геномних досліджень. Повне розшифрування геному людини та поява реальних можливостей його редагування шляхом внесення змін у генетичні послідовності, розробка вакцин та фармацевтичних препаратів на основі манка, що потенційно здатна вбудовуватися в ДНК людини [26], спричиняючи у ньому мутації, загрожують здоров'ю не лише нинішніх, але й майбутніх поколінь. Боротьба з такими загрозами становить невід'ємну частину національної безпеки, саме тому на сьогоднішній день актуальним є дослідження правового

змісту інституту генетичної безпеки, пов'язаного із загальновизнаними правами людини, універсальними гарантіями та механізмом їх державної охорони.

Огляд літератури. Актуальність досліджуваної проблематики визначає наявність інтересу до її різних аспектів, що знайшли своє відображення у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема О. А. Харун та Т. В. Рожок зосередили свою увагу на визначенні сутності поняття «національні інтереси» та окреслили загрози і виклики національним інтересам, з якими стикається Україна на сучасному етапі свого розвитку [1]. Також О. А. Матета розглянув проблему категоріального визначення поняття «національні інтереси» у законодавстві України як важливої складової національної безпеки [2]. Розглядаючи здоров'я як один з національних інтересів А. Кланца здійснив теоретико-методологічний аналіз взаємозв'язку охорони здоров'я громадян та національної безпеки держави [3]. Питанню визначення нормативно-правових та інституційних механізмів правового режиму протидії біологічним загрозам для забезпечення біологічної безпеки як складової національної безпеки присвятили свою увагу В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький та Н. В. Хендель [4]. Цінним є визначення О. Мартиненком методологічних аспектів дослідження поняття біологічної безпеки як складової частини національної безпеки України [5]. Ґрунтовне дослідження категоріально-понятійного апарату в безпековій сфері проводилось українським науковцем О. Шамсутдіновим [6].

Як бачимо, основний інтерес науковців зосереджений навколо питань національної та біологічної безпеки, у той час як з'ясування поняття та правового забезпечення генетичної безпеки довгий час залишалося поза увагою вчених. Між тим, свого часу Т. О. Коваленко здійснила аналіз законодавчого визначення поняття «генетична безпека» та проаналізувала стан міжнародно-правового регулювання поводження з геномом людини, об'єктів біосфери, сільськогосподарських рослин і тварин [7]. Також О. Пунда досліджував правове регулювання сфери відносин у галузі генної інженерії в частині використання генно-модифікованих організмів, не пов'язаних із людиною, та сфери використання досягнень результатів такої діяльності щодо людини, її тканин та окремих клітин [8].

Таким чином, аналіз досліджень вчених-правників вказує на особливу актуальність досліджуваної тематики та важливість правового забезпечення генетичної безпеки як складової біологічної та національної безпеки. Разом з тим постійний розвиток генетики та геноміки вимагає постійного перегляду підходів до поняття та змісту генетичної безпеки, що й обумовило мету цієї статті.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є визначення змісту генетичної безпеки та її місця у системі національної безпеки України. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань, як з'ясування стану нормативно-правового регулювання забезпечення генетичної безпеки в Україні, виявлення прогалин у чинному законодавстві, а також напрацювання рекомендацій щодо їх усунення задля удосконалення системи регулювання генетичної безпеки на національному рівні.

Матеріали та методи. Об'єкт дослідження становлять міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти, а також праці науковців, присвячені правовому забезпеченню національної, біологічної та генетичної безпеки. Аби досягти поставленої мети авторкою використано різноманітні методи дослідження. Зокрема діалектичний метод дозволив детально дослідити зміст національної, біологічної та генетичної безпеки у їхньому взаємозв'язку. Використання методів аналізу та синтезу дало змогу проаналізувати чинні нормативно-правові акти в контексті національної та біологічної безпеки, а також виявити прогалини в законодавстві, що може бути корисним для подальших правових реформ. Формально-юридичний метод дозволив визначити сутність аналізованих правових норм, а також сформулювати власні висновки щодо ефективності їх реалізації. У свою чергу прогностичний метод став основою для висновків та окреслення перспектив розвитку правового регулювання генетичної безпеки з урахуванням міжнародних тенденцій і сучасних викликів у цій сфері. Завдяки поєднанню вище зазначених методів було всебічно досліджено правове забезпечення генетичної безпеки.

Результати та обговорення. Варто відзначити, що Закон України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [9]. Базуючись на законодавчих дефініціях О. Шамсутдінов визначає національну безпеку як умову існування Українського народу (особи, суспільства, держави), яку він може контролювати при реалізації своїх життєво важливих інтересів [6, с. 69].

Тобто фундаментом національної безпеки є саме національні інтереси. У свою чергу під національними інтересами України розуміють життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [9]. На доктринальному рівні національні інтереси розуміють також як сукупність загальних для нації інтересів і потреб, задоволення і захист яких є необхідною умовою її існування як суб'єкта історії. У національних інтересах виражається потреба нації займати те місце у світовій спільноті, яке у повній мірі відповідає її культурно-історичним і духовним традиціям, дозволяє максимально реалізувати її потенціал [2, с. 317]. Згідно наукового підходу С. П. Рабіновича національні інтереси – це прагнення до користування конкретними матеріальними та нематеріальними благами, необхідними для задоволення найважливіших потреб існування та розвитку Української політичної нації, суспільства і держави у конкретно-історичних умовах [10].

Таким чином, національна безпека є відображенням стану захищеності національних інтересів, що існують на рівні конкретної особи, цілого суспільства і держави, але в цілому є умовою існування нації. Одним із таких трирівневих інтересів безперечно є здоров'я. Як зазначено у п. 5, 6 Стратегії національної безпеки України, пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є: суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України. При цьому реалізація такого пріоритету як розвиток людського капіталу України, забезпечується зокрема через модернізацію охорони здоров'я [11].

Як вірно відзначає Р. Віргевер, цінність здоров'я є структурною складовою загальної культури життєдіяльності нації, а відтак і системи її національної безпеки [12]. При цьому йдеться саме про громадське здоров'я як характеристику однієї з важливих властивостей, якостей, аспектів суспільства як соціального організму, адже громадське здоров'я – це не тільки медико-біологічні параметри життя індивідів у соціумі, а й актуальний фактор стратегічного розвитку держави і нації. Недарма у теорії державного управління громадське здоров'я виступає об'єктом державної політики та характеризується саме як національний стратегічний інтерес [13].

Не зважаючи на різні напрями забезпечення захищеності громадського здоров'я як національного інтересу, у межах цього дослідження увагу зосереджено саме на ролі генетичної безпеки, у зв'язку із чим необхідно з'ясувати її місце у системі національної безпеки України.

Відштовхуючись від закріпленого у Декларації про державний суверенітет України положення, згідно якого держава дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління [14], що розміщено у Розділі VII «Екологічна безпека», можна відзначити, що поняття екологічної безпеки та генофонду нації як сукупності генів у популяції тісно пов'язані. М. О. Стефанчук взагалі визначає право людини на безпечне навколишнє природне середовище як складову права на здоров'я фізичної особи [15, с. 74].

Також у статті 3 Загальної декларації про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 року закріплено, що геном людини в силу його еволюційного характеру схильний до мутацій. Він містить у собі можливості, які виявляються по-різному залежно від природного та соціального середовища кожної людини, зокрема стану здоров'я, умов життя, харчування та освіти [16].

Отже, незважаючи на те, що геном людини є її біологічною складовою, його прояв нерозривно пов'язаний зі станом довкілля, безпечність якого попереджає негативні мутації генома, а отже впливає на якість життя і здоров'я як індивіда, так і цілої популяції, і нації зокрема.

Із викладеного вбачається, що генетична безпека є частиною екологічної безпеки, що у свою чергу є складовою національної безпеки. Однак у цій системі взаємозв'язку не вистачає ще одного важливого компонента, чиї сутнісні завдання прямо впливають на зміст генетичної безпеки.

Так, складовою системи національної безпеки, що формується на основі єдності загальних положень, що стосуються охорони здоров'я населення, безпечних умов існування та розвитку біосистем, де вирішальними є безпечні умови взаємодії людини з біологічним середовищем, є національна система біологічної безпеки [17, с. 8]. О. Піддубний розглядає її як комплекс охоронних правовідносин, спрямованих на навколишнє середовище, організм людини, їх цілісність і безпечність, захист від будь-яких негативних проявів і результатів дії біологічних технологій [18, с. 164].

На переконання О. Мартиненка біологічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому формується дієвий механізм запобігання небезпеці природнього та штучного біологічного походження з метою захисту окремого індивіда, суспільства та державного механізму від негативного впливу біологічних реальних та потенційних загроз [5]. У свою чергу О. Шамсутдінов розуміє біологічну безпеку як сукупність умов довкілля, що є прийнятними для життєдіяльності біоти, зокрема йдеться про повноцінне функціонування та розвиток людини як біологічного організму, та які можуть контролюватися нею шляхом вжиття комплексу заходів (нормативно-правових, організаційних, інженерно-технічних, медико-біологічних, економічних, контрольних, інформаційно-просвітницьких та інших), спрямованих на відвернення, нейтралізацію або мінімізацію загроз біологічного походження [6, с. 72].

При цьому, на думку науковця, завданням біологічної безпеки є забезпечення повноцінного функціонування живих організмів (біоти), у тому числі цілісності генетичної інформації. Це досягається за рахунок недопущення, нейтралізації або мінімізації наявних біологічних загроз. Діючим чинником таких загроз є природні або модифіковані біологічні патогенні агенти, здатні викликати захворювання, функціональні розлади, хромосомні чи генні мутації, інші порушення геному або загибель біоти [6, с. 72].

Власне План заходів щодо реалізації Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року, яким передбачається організація здійснення контролю у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту шляхом: розроблення нових та удосконалення існуючих експрес-методів, досліджень збудників інфекційних захворювань та секвенування геномів [19], також вказують на те, що біологічна безпека включає в себе генетичну безпеку.

Також у поки що чинному Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», біологічна безпека вдало визначається як стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини [20].

Таке визначення підтверджує тезу про секторальний підхід до забезпечення біологічної безпеки, який характеризується комплексністю та має враховувати усі можливі фактори негативного впливу на біологічне середовище загалом та на людину зокрема, адже сучасний стан оцінки біологічних загроз на національному рівні потребує виокремлення конкретних секторів біологічних технологій, який може мати певні внутрішні секторальні утворення, зокрема, лабораторні дослідження, особливо генетичні [4, с. 120].

Таким чином, як з нормативно-правової, так і з доктринальної точки зору наведена нижче схема (Рисунок 1) ілюструє взаємозв'язок національної, екологічної, біологічної та генетичної безпеки.

Визначивши місце генетичної безпеки в системі національної безпеки, необхідно з'ясувати, у чому полягає її зміст та завдання у контексті забезпечення захищеності громадського здоров'я як національного інтересу.

У Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» генетична безпека визначається як стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродній вплив на людський геном [20]. Більш звужений і, на мою думку, невдалий підхід буде застосовано у Законі України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції», що набере чинності 16.09.2026 року на зміну згаданому вище Закону. Зокрема, генетична безпека розумітиметься як система заходів, спрямованих на запобігання або зменшення можливого негативного впливу генетично модифікованого організму на людський геном чи геном будь-якого іншого живого організму [21]. Тобто у такій редакції замість запобігання будь-якому неприродньому впливу на геном людини, йтиметься лише про вплив генетично модифікованого організму, що негативно вплине на завдання генетичної безпеки, оскільки в чинному законодавстві відсутні норми, дія яких була б спрямована на запобігання іншим видам впливу на людський геном. Адже на сьогоднішній день серед загроз національній безпеці виділяють не лише зростання кількості шкідливих генетичних ефектів у результаті впливу генетично змінених організмів, але і внаслідок розвитку біомедичних технологій, зокрема генетичних та геномних. Як вірно відзначає О. Пунда, особливої уваги потребує питання правомірності та можливих наслідків уведення в організм різноманітних чужих генів та використання вірусних векторів для забезпечення більш легкого проникнення та вбудовування нового гена у генетичний апарат хворого [8, с. 148].

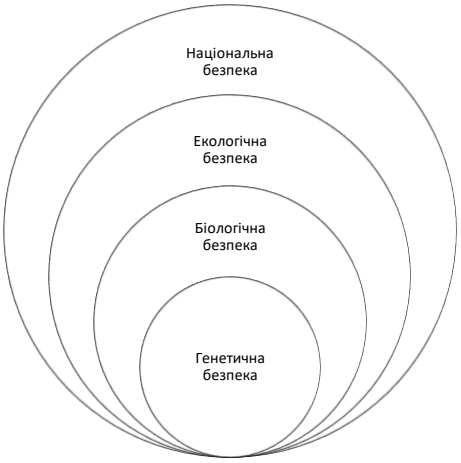

Рисунок 1

Між тим, як випливає зі змісту поняття «генетична безпека», її об'єктом у контексті захисту здоров'я є саме геном людини як сукупність усієї спадкової генетичної інформації організму, що прямо впливає на виникнення спадкових захворювань. Загальна декларація про геном людини та права людини окреслює, яким чином може забезпечуватися генетична безпека як на міжнародному, так і національному рівнях. Зокрема, забороняються будь-які форми дискримінації осіб за ознакою її генетичних характеристик; особам гарантується право на конфіденційність генетичних даних; передбачається право на справедливу компенсацію збитків, завданих внаслідок безпосереднього й детермінуючого впливу на геном людини; забороняється клонування людини з метою відтворення людської особи [16]. Крім того, відповідно до положень Конвенції про права людини та біомедицину, забороняються втручання у геном людини, спрямовані на його модифікацію, крім випадків, коли таке втручання здійснюється у профілактичних, терапевтичних чи діагностичних цілях і лише за умови, що подібне втручання не спрямоване на зміну генома спадкоємців цієї людини [22].

Не зважаючи на стрімкий розвиток біомедичних технологій, особливо генної інженерії, норми вітчизняного законодавства у сфері забезпечення генетичної безпеки суттєво відстають від наростаючих генетичних загроз, обмежуючись лише приписами Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» та статті 29 Основ

законодавства України про охорону здоров'я, згідно якої в інтересах збереження генофонду народу України, запобігання демографічній кризі, забезпечення здоров'я майбутніх поколінь і профілактики спадкових захворювань держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на усунення факторів, що шкідливо впливають на генетичний апарат людини, а також створює систему державного генетичного моніторингу, організує медико-генетичну допомогу населенню, сприяє збагаченню і поширенню наукових знань в сфері генетики і демографії. Крім того, забороняється медичне втручання, яке може викликати розлад генетичного апарату людини [23]. Однак навіть ця стаття має декларативний характер, а медико-генетична допомога населенню досі здійснюється лише на підставі застарілих Методичних рекомендацій щодо організації надання медико-генетичної допомоги.

У цьому контексті важливим є досвід Китайської Народної Республіки, де у 2020 році був прийнятий Закон про біологічну безпеку, в якому в першу чергу увагу акцентовано на управлінні генетичними ресурсами людини як найважливішому аспекті забезпечення біологічної, в тому числі генетичної, безпеки. Цим Законом встановлено суверенітет над генетичними ресурсами Китаю, передбачено детальне регулювання збору, зберігання, використання та надання доступу до генетичних ресурсів людини, введено заборону для іноземних осіб на забезпечення збору та зберігання генетичних ресурсів у межах юрисдикції КНР, а також заборонено передачу генетичних ресурсів за кордон. Разом з тим, за іноземними особами закріплені обмежені права на проведення науково-дослідної діяльності у співпраці з китайською стороною. При цьому підтверджується, що китайська сторона повинна приймати участь на всіх етапах проведення наукового дослідження та її залучення до науково-дослідної діяльності має бути істотним [24].

Крім пропозицій скористатися досвідом КНР з метою посилення державного забезпечення генетичної безпеки, важливо також відзначити роль приватноправового регулювання означеної сфери. Адже в умовах зростання глобальної проблеми генетичних загроз необхідно виділити елемент геномної недоторканності, яка у свою чергу може бути забезпечена шляхом закріплення у цивільному законодавстві України таких біогенетичних прав фізичної особи як право на охорону генома людини та право на захист генетичної інформації. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що проектом оновленого Цивільного кодексу України пропонується передбачити право на генетичні дані, яка визначає важливі з точки зору генетичної безпеки положення: по-перше, дослідження та/або обробка генетичних ознак фізичної особи можливі лише для наукових, освітніх, медичних або інформаційних цілей на підставі її письмової інформованої згоди, якщо іншого не визначено законом і такі дослідження та/або обробка не дають можливості достеменно вирізнити фізичну особу; і по-друге, втручання у геном людини можливе лише у профілактичних, діагностичних або лікувальних цілях, якщо не має на меті внесення будь-якої видозміни в геном нащадків [25].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що генетична безпека є складовою біологічної безпеки, що у свою чергу охоплюється змістом екологічної і, відповідно, національної безпеки. При цьому заходи генетичної безпеки спрямовані на забезпечення захисту здоров'я людини та громадського здоров'я в цілому, від негативного впливу на людський геном. Не зважаючи на стрімкий розвиток біомедичних технологій у сфері генетики та геноміки, що призвів до виникнення нових загроз здоров'ю та генетичній структурі людини, стан нормативно-правового регулювання забезпечення генетичної безпеки в Україні обмежується кількома положеннями законодавства, що не відповідає викликам часу. У зв'язку із цим необхідною є підготовка проекту закону про генетичну безпеку, який забезпечить управління генетичними ресурсами людини, унормує систему генетичного моніторингу, а також визначить засади надання медико-генетичної допомоги населенню. Водночас важливим елементом удосконалення нормативного забезпечення генетичної безпеки вбачається узгодження публічно-правового та приватноправового регулювання особистих немайнових прав особи шляхом закріплення у цивільному

законодавстві біогенетичних прав, спрямованих на забезпечення генетичної недоторканності фізичної особи, зокрема права на охорону генома та права на захист генетичної інформації.

Посилання:

1. Харун О. А., Рожок Т. В. Національні інтереси в забезпеченні національної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 135-138.

2. Матета О. А. Категорія «національні інтереси» як складова національної безпеки України. Тези «Шлях успіху і перспективи розвитку» (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ). Харків, 2020. С. 315-317.

3. Кланца А. Взаємозв'язок охорони здоров'я громадян та національної безпеки держави: методологія проблеми. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3(52). Ч. 1. С. 45-53.

4. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Хендель Н. В. Правовий режим біологічної безпеки у системі забезпечення національної безпеки: національний та міжнародно-правовий аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30, № 1. С. 109-134.

5. Мартиненко О. Біобезпека як складова національної безпеки України. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 3.

6. Шамсутдінов О. Біологічна безпека України: логіко-правове дослідження. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 66-75.

7. Коваленко Т. О. Правове забезпечення генетичної безпеки: міжнародний та національний аспекти. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 4 (14). С. 126-134.

8. Пунда О. Правове забезпечення генетичної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №2. С. 145-149.

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

10. Рабінович С. П. Права людини і приватноправове забезпечення національних інтересів: теоретико-методологійні аспекти досліджування. URL: https://ndippp.gov.ua/lyutnevij-shhomisyachnij-seminar-privatne-pravo-i-pidpriyemnictvo-v-umovax-suchasnix-viklikiv-18-lyutogo-2026-r/.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12.

12. Viergever R. F et al. A checklist for health research priority setting: nine commonthemes of good practice. *Health Research Policy and Systems*. 2016. 531 p.

13. Криничко Ф. Р. Громадське здоров'я як суспільне благо: державно-управлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.55.

14. Декларація про державний суверенітет України: Верховна Рада УРСР; Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12.

15. Стефанчук М. О. Правове забезпечення права на безпечне навколишнє середовище як складова права на здоров'я фізичної особи в контексті євроінтеграції. *Право України*. 2023. №4. С. 73-85.

16. Загальна декларація про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 р. URL: https:// www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ human_genome.shtml.

17. Сердюк А. М., Скалецький Ю. М. Біологічна безпека України: реалії та проблеми. Україна. *Здоров'я нації*. 2016. № 4/1(41). С. 7–12.

18. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біологічної безпеки та трансферу біотехнологій – проблеми співвідношення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування*. Серія «Право». 2011. Вип. 157. С. 161-166.

19. Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1416-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-р#Text.

20. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів Закон України від 31.05.2007 № 1103-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text.

21. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції: Закон України від 23.08.2023 № 3339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20#Text.

22. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text.

23. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 №2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?find=1&text=безпліd#Text.

24. Standing Committee of the 13th National People's Congress of the People's Republic of China. Biosecurity Law of the People's Republic of China (EB/OL). URL: http://m.xinhuanet.com/2020-10/18/c_1126624481.htm.17.10.

25. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) 14394 від 22.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528*.

Статтю було подано	12.03.2026	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	11.05.2026	The article has been revised
Статтю було прийнято	14.05.2026	The article was accepted